

Balázs Géza
(1959, Budapest)
nyelvész, néprajzkutató,
egyetemi tanár

Balázs Géza

Az életigenlés művészeti-nyelvi programja

Szerves és szervesetlen kultúra: múlt – jelen – jövő?

A művészetről szóló közbeszédben gyakran találkozunk a szerves (organikus) kultúrafejlődés kifejezéssel. Megközelítőleg azt jelenti: a kultúra (vagy egy kulturális jelenség) megszakítás vagy nagyobb megszakadás nélküli, a hagyomány törvényeihez illeszkedő folytatása. Meglátásom szerint ez közvetlen átadással történik, míg a megszakadt és újraindított folyamat közvetettnek tekinthető. Írásomban a „szervességnek” a magyar kultúrában való folyamatát, főbb törekvéseit mutatom be, némi elméleti kitekin-téssel.

Egy élő kulturális jelenség nemzedékről nemzedékre változik, igaz, az egyes kulturális jelenségek nem azonos mértékben. Vannak, amelyek jobban őrzik eredetiségüket, vannak, amelyek inkább ki vannak téve a változásnak. A változásra általános szabály nem állapítható meg. De néhány támpontot kijelölhetünk. Ezek a következők: természeti elvek, a nyelv analó-giája, a folklór működési mechanizmusa, spon-tán (ösztönös) közösségi változások, tudatos beavatkozás a kulturális folyamatokba.

A művészet és a nyelv születésénél a termé-szeti elvek érvényesülését kell feltételeznünk. Az ember természeti lény, a természetből kivál-va kezdte el kulturális (azon belül művészeti, nyelvi) tevékenységét. A legelső művészeti, nyelvi jelenségek a természetből vezethetők le, és talán a mai napig a természethez állnak kö-zel. A természetből vett példákra utal a klasz-szikus latin mondás: „natura artis magistra”, azaz: „a természet a művészet (tudomány) ta-

nítója”. A nyelv is természeti eredetű, bizonyít-ja a természetutánzás, a nyelv első szavainak a természettel való kapcsolata (hangutánzó szavak, illetve általában minden motivált szó).

A művészet és nyelv tehát a természeti alap-ját tekintve organikus, és mindkettőben bír valamiféle organikus potenciállal, vagyis a „te-remtés”, a folytatódás, más nézőpontból a fej-lődés lehetőségével. És addig tartjuk organi-kusnak, azaz szervesnek ezt a folytatódást, ameddig a hagyományozódás aktusában meg-figyelhetjük a szerves folytatódás törvényszer-űségeit.

Nagy András grafikus-művészeti író vallja: „Ember voltunkból következik: szükségképpen van, volt és lesz organikus művészet. Dimenzi-óinkban utazva vegyük a tao, a csan és zen ősképleteit. Organikus a japán jin-jang jel és a tökéletesség lendületes köre, a zen művész ecsetvonása, a tan kapuja, a kapukat Erdélytől Baliig befonó indák és az a látványhangulat, ami a régi magyar formavilágra emlékeztet. Ez sugallja, hogy az organikus művészetet a keleti filozófiákkal hozzák kapcsolatba. Hadd mutas-sak rá az ismeretek egyoldalúságára! Az or-namentális, László Gyulával mondva, griffes-indás látványszervezés eredetileg eurázsiai formanyelv volt. Gondoljunk a népvándorlás kori állatornamentikás tárgykultúra elevensé-gére, s ne csak a pusztaira, hanem a skandiná-vokéra, a keltákéra, írekére... A viking sárkány-fonatos fatemplomok pedig szemléletükben testvérei a délkelet-ázsiai, buddhista templo-

moknak. [...] Szintúgy óvatosan az ősi magyar zenei párhuzamokkal, hiszen az erősen megritkult nyugati dallammaradványokhoz is vannak vegyértékeink (organikusnak tekintve ezt az ősiséget is). Ne mondjuk ki kerek percc: a magyar organikus kultúra, illetve a szellemisége keleti.”¹

Az organikust a természeti alapformákban kell keresni az egymástól különböző tevékenységi formákban, a művészetekben és a nyelvben. „A nyelv a történeti korszakban bármennyire elromlott és bármennyire is elveszítette kapcsolatát a metafizikával, germinálisan (csírájában, B.G.) még őrzi a képeket, ha nincs is mód arra, hogy ezek a képek eredeti jelentésüket visszanyerjék. A történeti emberben nem az a végzetes, hogy gátlása van, hanem az, hogy gátlása van a természetes és ősi igazság felé – sajátos kényszer folytán éppen azt nem tudja megragadni, ami létének igazi tartalma. Ezért nem tudja megragadni az őskori képek értelmét, és ezért nem érti a képnnyelvet. Viszont ezért marad számára az egész őskor zárt és tilos terület.”² Hamvastól függetlenül többen is utalnak nyelvi kapcsolatokra, nyelv–valóság (objektum), sőt zene–nyelv–valóság kapcsolataira. Például az építész, Csete György: „Építsük fel szavakból építészettörténetünket, Árpád vezérrel és Attila királlyal, amelyek fennmaradtak. Annyi is elég lesz ehhez az építészethez, de ez nem mulandó, nem korhad, nem rágja meg a féreg, nem emészti el a tűz. [...] Elég kimondani: *hajlék*, s látjuk magunk előtt égre nyitott, bennünket óvó, védő kupoláját, őseink házatemplomát–panteonját. [...] amely kör vagy el-

lipszis, sokszög vagy négyzet, a mindenség vagy a föld geometriai jelképe, amely fölé a középpontot is meghatározó égre nyíló kupolacsillag borul. [...] A szerves építészet alkotásai a *hajlék* szavunk analógiájára szerveződnek, nyilván nem mind, de a többségük igen. Ilyen az ősi pentaton dallam képlete is: emelkedő-ereszkedő. Olyan, mint egy domb vagy egy szénakazal. [...] Mi a természet nyomán alkotunk – mondta Bartók. [...]”³ Hasonlóan ír Nagy András is: „A házaknak mindig volt szemük és befogadó szájuk, kapujuk, az ajtó fölött szemöldök. Kifejezéseink is étellel teltek, homloka, tetőgerince, héja van a háznak, a régieknek középpütt idegágasa. Ha az agyonkanonizáltságnak ez kénköves, vessen pillantást némely régi templom ember-alaprajzára, körtemplomainknál a kör és kereszt világmodellre.”

A szerves folytatódás törvényszerűségeit a nyelvek és a folklór (népköltészet, népművészet, széles értelemben: népi tudás) kialakulása, továbbadása (hagyományozódása) mutatja meg a legjobban. A kezdetek homályba vesznek. A nyelv s velük együtt a folklór kezdetét, kialakulását (jelen tudásunk szerint) legalább 100 ezer évvel ezelőttre kell tennünk. Viszont a nyelv és folklór változásait csak első dokumentálásuktól kezdve, azaz körülbelül 3000 éve tudjuk nyomon követni. Bizonyítja ezt egy kb. 3000 évvel ezelőtti meteorit-bechapódás egy északi-tengeri szigeten, melynek tényét az északi folklór megőrizte.⁴ A kialakulás első, meghatározó évezredei azonban homályban vannak. Valószínűsíthetjük, hogy a nyelv és folklór kialakulásának kezdeti időszaka sok tízezer

1 Nagy András: *Utazás Organikába*. In: Nagy András: *Ember tervez... Művészeti írások*. Hittel Könyvműhely, Budapest, 2019. 19. Valamint: http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/07-nagya_1.pdf

2 Hamvas Béla: *Scientia sacra II*. Medio, Szentendre, 1995. 174.

3 Csete György és Dulánszky Jenő: *Önvalomás*. Második, bővített kiadás. Szerk.: Csete Örs. A szerző kiadásában, 2011., 2016. 19., 40.

4 Pomozi Péter–Karácsony Fanni: *Ott látok egy aranyágot*. *Archaikus népi imáink nyelvi világa*. In: *Ott látok egy aranyágot... Archaikus népi imáink világa*. Szerk.: Pomozi Péter. A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány, Sátoraljaújhely–Széchalom, 2016. 30.

éve nagyon lassú folyamat volt, s a változásokban döntő jelentőségű események legfeljebb Kr. e. 1000-ben (Hamvas Béla szerint Kr. e. 800 körül) kezdődtek. S ezekre az időszakokra már valamiképpen rálátunk. Hamvas szerint ez az őskori és a történeti (mai) ember korszakhatára.

A nyelv és folklór teremtő pillanatai zárványokban ma is léteznek a gyermekek beszéd- és játéktevékenységében, a felnőttek ösztönös megnyilvánulásaiban, valamint a nyelvi-művészi tevékenységet egyben jelentő költői nyelvhasználatban, s így ezekből valószínűleg helyesen következtethetünk a kezdeti „teremtés” pillanatára is, tehát arra az időszakra, amelyet őskultúrának és ősnyelvnek tekinthetünk. És vannak reliktumok is, rejtőzködő (beszéd)szókások, műfajok. Harangozó Imre szerint „az organikus társadalom embere a legutóbbi időig, sok esetben napjainkig a »kairosz«-ban, azaz a szakrális időben élt. Ennek igazolására az ide vonatkozó példák sorát szeretném felsorakoztatni [...] az egykori közösségi tudásról s annak létét és elmúlást meghatározó, a közösséget össze- és megtartó erejéről”.⁵

A szerves tehát az, ami folyamatos, hagyományon alapul, a múltból építkezik, továbbfejlődik, tovább él a „megszüntette megőrzés” állapotában. „Az egyetlen kategória, amely a megértést megnyitja, a hagyomány.”⁶ A szervezet művelődéspolitikai-ideológiai megközelítésben „életigenlőnek”, és a nemzetek korától ahhoz kapcsolódónak tartjuk.

Ha duális kategóriákban gondolkodunk, akkor a szervesség ellentéte a nem szervesség (szervetlenség), ahogy a kultúrának a civilizáció, a közösségnek a társadalom. A népi társa-

dalom organikus, a városi ember csak organizált, idézi Bálint Sándort Tánczos Vilmos.⁷ A szervetlen az, ami megszakad, nem folytatja a múltat, szakít a hagyománnyal, esetleg a „múltat eltörölni” forradalmi jelszavával lép fel. A szervetlent nevezhetjük mechanikusnak is. A posztmodern például anorganikus. A szerves-szervetlen szétválasztás természetesen erőltetett. Alapvetően átmenetek vannak. A kulturális és nyelvi fejlődést formállogikailag, vagyis leegyszerűsítve, a kitérőket és különfejlődéseket kizárva tekinthetjük egymásból építkezőknek (ez lenne az organikus vagy szerves fejlődés), valamint megszakítottnak, megrekedtnek (ez lenne a nem organikus vagy szervetlen fejlődés). A szervetlen fejlődés egyik a esetének számítható a tudatos beavatkozással, a szerveshez való visszatérés szándékával újrakezdett, újraindított, programszerű fejlesztés („visszaszervesítés”). De ez is többféle lehet. „Megszakadás” utáni, de mégiscsak az eredeti törvényszerűségeket követő szerves folytatódás, esetleg valami hibrid-formáció, esetleg organikus formalizmus, avagy teljesen félresikerült vállalkozás (organikus giccs).⁸ A szerves továbbfejlődés szándékával lépett fel a reneszánsz (szervesnek a klasszikus, antik művészetet tekintették, azt kívánták fölleveníteni), vagy vallási vonalon a reformáció (visszatérés a kereszténység alapjaihoz). Volt ilyen szándéka a klasszicizmusnak is. A magyar művelődéstörténetben a szervesség jegyében, az eredeti, ősi, romlatlan föllevenítésének és továbbadásának szándékával lépett föl a korai, majd 19. századi, Kölcseyhez, Petőfihez, Aranyhoz köthető népi-

5 Harangozó Imre: *Transzcendens trambulin. Korunk felfogása és a moldvai csángók hagyományai az utolsó átmenet rítusrendjével kapcsolatban*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2010. 15.

6 Hamvas Béla: *Scientia sacra III*. Medio, Szentendre, 1996. 68.

7 Tánczos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja*. Néprajzi esszék. Pro-Print Könyvkiadó, Csikszere, 2000.

8 Nagy András: *Utazás Organikába*. In: Nagy András: *Ember tervez... Művészeti írások*. Hittel Könyvműhely, Budapest, 2019. 19–20. Valamint: http://www.hittelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/07-nagy_1.pdf

esség (a nyelvtudományban és a művészetekben párhuzamosan), majd pedig a 20. századi új népiesség szerteágazó tevékenysége (részben érintkezve a kezdeti avantgárd, majd neoavantgárd törekvésekkel). A program szép megfogalmazása Kölcsey *Nemzeti hagyományok* című írásában: „Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet”. A nemzeti törekvések áramában indultak az ősökre irányuló nyelvtörténeti kutatások is. Ezt szolgálta a gyökelmélet, melynek lényege, hogy a mai nyelvi formák mélyén alapalakok, nyelvtani és jelentéstani szempontból komplex alapformák, gyökök határozhatók meg, amelyekből mint (természeti, természetes) elemi részekből épülnek föl szervesen (ma is visszakövethetően) a bonyolultabb formák. Az úgynevezett természeti nyelveknek a programszerű felfedezése is ebben a korszakban kezdődik. Ez a költői, nyelvi gesztus folytatódik később Bartók és Kodály népzenei törekvéseiben, s ettől kezdve szinte minden művészeti ágban, sőt tudományban (például a néprajzban). Ebből lesz művelődéspolitikai program a 20. század húszas–harmincas éveiben.⁹ Ide kapcsolódik Karácsony Sándor¹⁰ „szerves” anyanyelvi, irodalmi elképzelése is. Tehát a 19. század elejétől mintha párhuzamosan futna, egymást erősítve, egymásra hatva a nyelvi irodalmi és a művészeti „szervesítés” törekvése.

Szervesítés a különböző tudomány- és művészeti területeken

Néhány néprajzkutatónk föltételez egy egykor összefüggő, általános, univerzális képírás-rend-

szert, amely egységes jelrendszere volt a népművészetnek és a népköltészetnek. Ebben a gondolatban ismét a művészet és nyelv közös gyökerének hipotézise rejlik. Nem véletlenül Karácsony Sándor volt a tanára annak a Lükő Gábornak, aki ezt a nézetet képviseli néprajzi kutatásaiban, s ugyanez hatott Hoppál Mihály néprajzkutató gondolkodásmódjára is. Lükő Gábor: „népköltészetünk és népművészetünk jelképei azonosak, ezért egy kalap alá vesszük őket”.¹¹ Hoppál Mihály: „Lükőtől vettem, mert jó ötletnek tartottam azt, hogy ami megvan a népköltészeti szövegekben (elsősorban a népdalban), az feltehetően megtalálható a népművészet képi ábrázolásaiban is (faragvány, vésés, festés). Ez az etno-szemiotika nyelvén azt jelenti, hogy a kultúra különböző kódjaiban, nyelvezeteiben ugyanarról beszélünk..., vagyis a kultúra dupla kódolással biztosítja be a számára fontos üzenetek átvételét.”¹² Ugyanezt az egykori szinkretizmust képviseli Pap Gábor is: „Egyetlen szervesen összefüggő jelrendszerrel állunk szemben, amely lényegileg azonos módon, azonos szabályrendszerrel működik valamennyi említett – és a további, itt nem említett részterületen.”¹³ A példákban többek között hímzés, tükrös, sőtartó, hímes tojás, cserépedény, tányér szerepel.

Az egyes területeket feltáró néprajzosok közül kiemelem a palóc Karancskeszzi tojásíró hagyományát bemutató Makoldi Sándorné munkásságát. A néprajzkutató hangsúlyozza, hogy ez a hagyomány az első gyűjtések, azaz száz év óta nem változott, tehát stabilan öröklődik,

9 Például: Györffy István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Magyar táj- és népismeret könyvtára, 1. Budapest, 1939.

10 Karácsony Sándor: *A nyelvi nevelés és a társaslélek működése. Első kötet: Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Exodus, Budapest, 1938.

11 Pap Gábor: *Zenei anyanyelvünk – Válogatott zenei tanulmányok, I. (Lükő Gábor Művei, 2.)* Táton Kiadó, Budapest, 2003. 27.

12 Hoppál Mihály: *A kultúra mint emlékezet. Lükő Gábor munkássága*. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2018. 40–41.

13 Pap Gábor: *Jó pásztorok hagyatéka* (Magyar népművészet). Pódium Műhely Egyesület – Magányos Kiadó, Debrecen, 1993. 13.

nem változik: „lehet, hogy évezredek szellemi hagyatéka van rejtve benne, mint némely földrajzi névben”; „talán azért ragaszkodtak az emberek évezredekén át az ősi bölcsességhez, hiszen annak filozófiája tapasztalati úton kristályosodott ki, s úgy, hogy abba minden jelenség beleilleszthető. [...] az ősi keleti lelkületet őrző népek, mint mi is, máig alkalmazzuk a világ modelljén, a tojás-életcsíra mágikus jeleibe rejtve, a tavaszi feltámadás időpontjában. Lényegileg csak akkor élhetünk együtt a természettel, s érthetjük meg szellemi működését, ha megőrizzük azt a szerves, modellszerű gondolkodást is, amit népművészetünk, így tojásírásunk is őriz!”¹⁴ Makoldi Sándor az alföldi pásztor-szarukon lévő ábrákat, „képírást” tanulmányozta Lükő Gábor és Szűcs Sándor nyomán. Ma már részben kiesve a szerves műveltségéből nem tudjuk olvasni, nem értjük, nem tudjuk, miért születtek, mire valók ezek a jelek. A biharnagybajomi rühzsírtartó: „nagyapáink idejéből a képírásnak még iskolapéldáját nyújtja. [...] (A nagyapák nemzedéke) úgy élt, hogy létét, útját beleágyazta mitikus-kozmikus létezésünk egészébe.”¹⁵ A határt Gál Sándor¹⁶ mítoszi küszöbnek nevezte el, mások „anyanyelvi időzónát” említenek. A jelek olvasásának sajátos technikái is létezhetnek. Pap Gábor erre utal középkori templomaink falfreskóinak, illetve a későbbi festett kazettás mennyezetek ábráinak tanulmányozásakor: „A templomtérbe bevetülő fény óráról órára, napról napra »olvasta« végig a képek üzenetét, s a benn tartózkodók, ha ezt a »felülről jövő« útmutatást követték szemükkel-értelmükkel, sok mindent megtudhat-

tak ég és föld titkaiból. [...] A jelenkori művészettörténet, illetve néprajztudomány viszont ilyen többletjelentésre vonatkozó feltételezés lábra kapása esetén, ha az múltban készült műalkotásra vonatkozik, »déliabósságot« emleget, ha napjainkban születő új műre, akkor »nosztalgizást«, mindkét esetben szigorúan elítélő hangsúllyal.”¹⁷

Erdélyi Zsuzsanna egy okkal rejtőzködő szakrális folklórműfajt, az archaikus népi imádságot fedezi fel, s hozza be nemcsak a magyar, hanem az európai köztudatba. Nyomába lép Harangozó Imre, Tánczos Vilmos. Utóbbi megállapítja: „egzotikus műfajok vannak mélyen az emberben”: az archaikus imák egy korábbi, univerzális képi, szimbolikus, költői világ, képszimbolikus gondolkodás képviselői. Ezért nem kell föltétlen kapcsolatot keresni egy óceániai, székely és Vas megyei motívum között. A képeket sok helyen, egymástól függetlenül hasonló tartalomba, jelképcsoportba szerveződik. Ezt azonban nem érti a mai tudomány. A modern tudományban nem lehet az emberről mint metafizikai lényről beszélni, holott éppen a pszichológia mutatja: nem történelmietlen a pszichologizáló irányzat. „Manapság mindenki relativizál, dekonstruál, és ott gyengíti a hitet, a közösségi tudatot, ahol csak lehet. Ezt teszi a nyelvész, az irodalmár, az antropológus...” Feladatunk, vallja Tánczos Vilmos, bár nem népszerű és tudományosan sem mindenhol elfogadott: a „visszaszervesítés”. Például így: „jó magyar írókat, akiknek szép a nyelvük, olvasni kell, mert az ember az anyanyelvét is el tudja felejteni”. Ameddig egy kulturális elem a paszszív memóriából előhívható.¹⁸

14 Makoldi Sándorné: *Palóc hímeseik nyomában*. Főnix Könyvműhely, Debrecen, 2002. 56., 117.

15 Makoldi Sándor: *A világ képe alföldi pásztor-szarukon*. Főnix Könyvműhely, Debrecen, 2001. 65.

16 Gál Sándor: *A mítoszi küszöb*. Agria, 2015/ősz 54–63. Később önálló kötetében is megjelent: *Nincs harmadik lehetőség*. Szerk.: Molnár Katalin. ObecBúc/Búcs Község, [2017] 54.

17 Pap Gábor (é. n.): „Az ég mennyezeti”. *Festett kazettás mennyezeteinkről – öt tételben*. (H. n.)

18 Tánczos Vilmos: *Határhelyzet*. Régheny Tamás interjúja Tánczos Vilmostal. Ökotáj, 2007. <http://okotaj.hu/szamok> 37-38.

A rejtőzködő jelentések sokszor az „orrunk előtt” vannak, esetleg maguk az alkotók sem tudnak róla, mert már elvesztettük a kapcsolatot a mitológiával. Hoppál Mihály egy korábbi tanulmányában a *Toldi* mitológiai hátterét rekonstruálja, s fölfedezi az Aranyban és talán bennünk is meglévő öntudatlan „kulturális kontextust”. A közösség „azáltal, hogy elsajátít egy nyelvet, egyben elsajátít egy úgynevezett hiedelemrendszerrel és az ahhoz kapcsolódó »mitológiát« is. [...] a hiedelemrendszernek éppen az a tulajdonsága, hogy észrevétlenül hatja át az egyes ember gondolkodását. Hatása nem tudatos, mégis meghatározó erejű (például asszociációk, az önkéntelen vagy félig tudatos, meg a költői szókapcsolódások szintjén).” Legjobb íróink, költőink „kulturális kontextus alakjában alkották a mű cognitív környezetét, s talán mondani sem kell, hogy Aranynak mindezekről nem volt tudomása”¹⁹.

Az organikus nyelvfelfogásra figyelmeztet Pálfi Ágnes: egy „fonémasor alaki egyezése, hasonlósága nem esetleges, véletlenszerű homonímia, hanem a teremtő nyelv jelentésképző potenciáljának »értelmen túli« bázisa, mélyrétege”,²⁰ másutt pedig „nyelvünkbe kódolt múltunk” megtartó erejében látja szellemi megújulásunk esélyét.²¹

Népdal, zene, tánc – szép kiejtés

Bartók és Kodály a 20. században még rátalálhatott a régi stílusú magyar népdalra, s ezzel

programot adtak a népzene gyűjtésére, népdal-feldolgozásra, s ezzel párhuzamosan a néptánc hagyományok gyűjtésére is. Ez a gesztus is erősítette a néphagyománygyűjtés és a nyelvgyűjtés programját; ehhez szorosan kapcsolódva a népismereti, magyarságismereti tudományos munkát, a falukutatást, vagy éppen a tájnyelvi szótárak megszületését. A hagyomány szerves folytatása, tanítása a Kodály-módszerben vált világszerte ismertté. „A hagyomány sok mindent pótolhat. De a hagyományt nem pótolja semmi. Egy növény annál erősebb, minél mélyebben jár a gyökere.”²² Karácsony Sándorra is utal: „Karácsony Sándor erős támasztékom. [...] a lét vagy nemlét kérdése abban áll, hogy a népkultúra áthatja-e a magaskultúrát, azzá fejlődik-e vagy nem.” Később „zenei visszamagyarosítást” említ.²³ Kodály felfogásában „A zene nem egyéb, mint emelkedetebb nyelv”.²⁴ Ezért áll Kodály Zoltán a nyelv-művelés élére is: „a népet csak saját gyökereiből, saját anyanyelvén lehet művelni”,²⁵ mert: „Sehol a világon akkora nyelvhelyességi mozgalom nincs, mert sehol nem fordult annyira ki saját vágányából a nyelvérzék”.²⁶ Kodály Zoltán felhívására és ösztönzésére indult 1939-ben a szépkiejtési mozgalom, amely ma többek között *Szép magyar beszéd, Édes anyanyelvünk* címmel folytatódik. A „zenei visszamagyarosítás” újabb lépése a születő magyar beatzenében a folklorisztikus elemek felbukkanása (Illés, Fonográf), illetve egy másik irányból, a tánc-házmozgalom felől érkezve a népzene világát autentikusan vagy továbbgondolva közvetítő együttések: Magyar Állami Népi Együttes, Ka-

19 Hoppál Mihály: *A Toldi mitológiai háttere*. Új Írás, 1980. 68–101. Másodközlés: *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1981/1. 131–149.

20 „...*Hanem vagyok Úristen követje...*” A téli ünnepkör dramatikus szokásaiból. Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei. Szerk.: Dr. Tömörty Márta. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, Budapest, 2009. 51–52.

21 Pálfi Ágnes: „*Kortyolgat az ég tavából*”. *Arany János és József Attila mitopoézise*. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/5752/1299.pdf> 15.

22 Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. Válogatta és szerkesztette: Vargyas Lajos. Budapest, 1993. 64.

23 Uott, 27., 40.

24 Uott, 176.

25 Uott, 13.

26 Uott, 323.

laka, Muzsikás, Csík zenekar, Ghymes, Kiss Ferenc Etnofon programja, általában a világzene (etnofolk) néven összefoglalt folklorisztikus zene. Martin Györgynek és társainak sikerült feltérképeznie a hagyományos néptáncskultúrát. Az 1960-as években a még éppen élő széki táncházat Budapesten elkezdték népszerűsíteni (Kaláka, Sebő, Halmos), s a táncgyomány „visszaszervezésére” elindult a táncházmozgalom. Később a táncház Széken kihalt, Pestről tanulták vissza.

Képzőművészet, építészet

A 20. századi magyar képzőművészet, építőművészet több „visszaszervezési” programot ismer. Fáy Aladár, a magyar díszítőművészet kutatója írja Bartókra és Kodályra utalva: „A népművészet fölhasználásának helyes útja nem az, hogy a nép díszítményeit egyszerűen átmásoljuk polgári tárgyakra [...], hanem az, hogy aknázzuk ki egyetemes emberi értékeit s olyan nemzeti stílust alakítsunk, amely szellemében és díszítőerejében magyar gyökerű.²⁷ A festészetben, képzőművészetben példamutató szerepet vitt a 20. század eleji magyar szecesszió gödöllői művésztelepe, Nagy Sándor szavaival „az Egészélet szigete”. Alapítói, Nagy Sándor mellett Körösfői-Kriesch Aladár a magyar nép ősi motívumkincséből táplálkozó képző- és iparművészetet hoztak létre. Lechner Ödön, a magyar építészeti stílus (szecesszió) megteremtője is a népművészetből indul ki. A népművészet „tele van rusztikus formájú, azonban nagyon eredeti ősi ornamentikával, [...] olyan díszítő motívumokkal, amelyek magukból nemzeti szellemet lehelnek: íme ebből a tárházból kell tudni meríteni alkotandó épületeinknek a legmodernebb elvek szerint való

27 Fáy Aladár: *A magyarság díszítő ösztöne*. Turul Kiadó, Budapest, 1941. 121. (Reprint: Püski, Budapest, 1994.)

díszítésére”.²⁸ Több (nép)művészeti ágra terjed ki a szervezés. Például a népi deszkaművészetre,²⁹ vakolatdíszekre (vakolathím, szemöldök-dísz).³⁰ Lechner nyomán organikus magyar építészeti programmal jelentkezik Kós Károly, majd pedig a 20. század második felében Csete György, Dulánszky Jenő és Makovecz Imre.

Nyelv, irodalom, pedagógia

Petőfi–Arany népiessége a 20. században új népiesség, népi irodalom néven folytatódik. Karácsony Sándor munkásságában kapcsolódik össze eredendően, szervesen nyelv, irodalom és gondolkodás: „Magyar észjárás szerint a jel jelentése közvetlenül jött az összemléletről, tehát a kapcsolat közte és valóság között máig nem szakadt meg, egészen szoros. Az irodalom és az élőbeszéd, a beszéd és a beszélők fizikai valósága eltéphetetlen egységben élnek.”³¹

A pedagógiához érkezve: „A nyelvjárások iskolai megbecsülése arra vezeti a tanulót, hogy szeretettel csüngjön otthonának, szülőfalujának beszédmódján; hogy ragaszkodjék ahhoz a földhöz, melyhez gyermekkorának első emlékei és szavai fűződnek...”³²

Továbbá

A néphagyomány nemzeti (magas) kultúrába való beépítésének teljes programja jelenik meg Györffy Istvánnál: „A néphagyomány tart meg

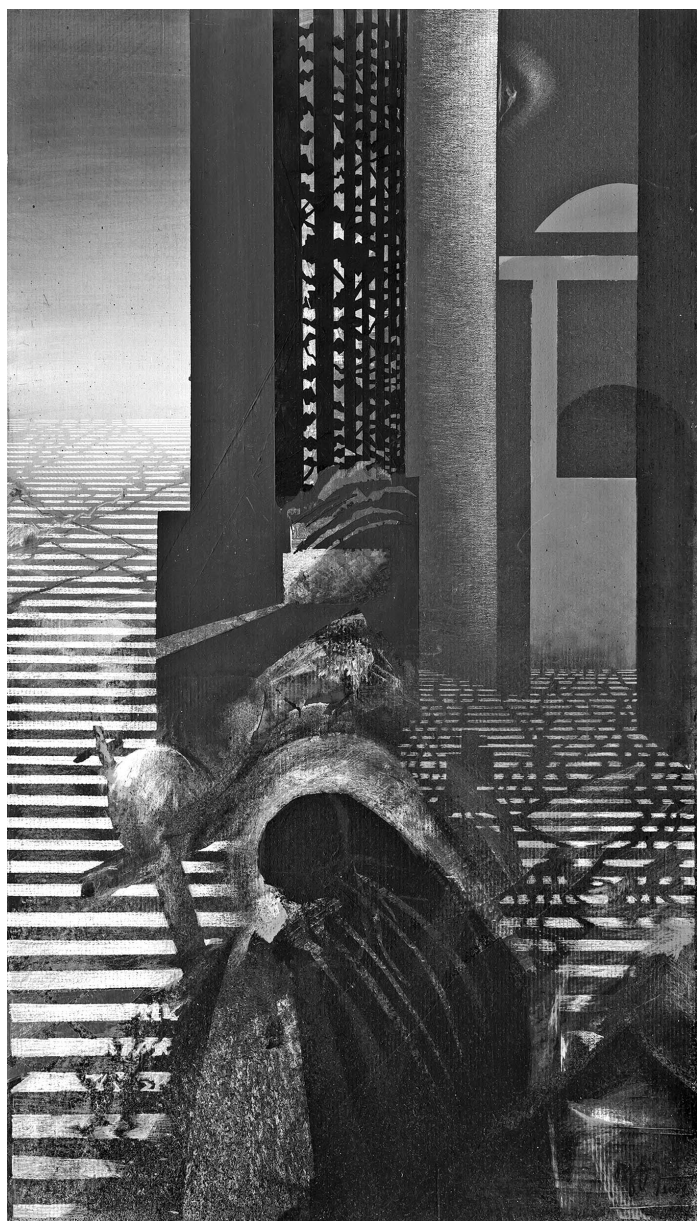
28 Mihály Zita előszava. In.: Kardalus János: *Utcátér-díszítés a Homoródok mentén. (Motívumok, jelek, jelképek.)* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 5.

29 Kardalus János: *Utcátér-díszítés a Homoródok mentén. (Motívumok, jelek, jelképek.)* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.

30 Krizsán András–Somogyi Győző: *A Balaton-felvidék tájba simuló népi építésze*. Cser, Budapest, 2010.

31 Karácsony Sándor: *Az irodalmi nevelés. Növekedvén nevelünk 1.* Szent Gellért Egyházi Kiadó, h. n. 1993. 39.

32 Papp István: *A magyar nyelvtan nevelőereje*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. 47.

Ezer év távlatából (akril, karton, 60 × 105 cm, 2010)

bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá. [...] Japán alig száz év alatt európai műveltségű állam lett, anélkül, hogy nemzeti hagyományait feladta volna. A finnek pedig nemzeti egyéniségüket

azzal domborították ki, hogy gazdag és értékes néphagyományaikat szervesen beépítették nemzeti műveltségükbe.”³³

Győri-Nagy Sándor³⁴ (sajnálatosan félbeszakadt) szadai-gödöllői kultúrokológiai iskolája nevében is vállalta a programot, hiszen szerves és szervesetlen nyelvészetről beszél.

A szerves fejlődés a kultúra valamennyi területén fölvehető. A legutóbbi, 2000 utáni évtizedekből Nagy András³⁵ az „életigenlő magyar művészet” körében (konkrét nevekkal) említi az építészetet, a szobrászatot, a festészetet, a kép- és lézergrafikát, a land-artot, a kerámia-, fotó-, textil-, kárpit-, nemez-, üveg- és zománcművészetet. Az említett építészethez kapcsolódóan a lakberendezésben, továbbá a mindennapi tárgykultúrában, az öltözködésben, az étkezésben (népi ételek), a kertművelésben, a népi gyógyászatban, a nyelvben pedig a nyelveredet kutatása mellett olyan jelenségekben is tárgyalható, mint például a társalgási és illemszabályok, vagy éppen ide tartozik a tájszavak, táji kifejezések népszerűsítése.

A szerves hagyomány emlegetése egyes esetekben közhelyes, parttalanná válik, s Nagy András figyelmeztet a felbukkanó értéktelenségekre: „az organikus művészetben éppúgy nagy a szórás a zseniális és a szélhámos között, mint az absztraktoknál”.³⁶

33 Györffy István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Magyar táj- és népismeret könyvtára, 1. Budapest, 1939. 8.

34 Győri-Nagy Sándor: *Környezeti kommunikáció*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2002. 18.

35 Nagy András: *Utazás Organikába*. In: Nagy András: *Ember tervez... Művészeti írások*. Hittel Könyvműhely, Budapest, 2019. 20–21. Valamint: http://www.hittelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/07-nagya_1.pdf

36 Uott, 20.